

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.н. *Снежанка Добрева Георгиева*,
Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, Педагогически факултет,
катедра „Педагогика и управление на образованието“

относно дисертационен труд
на тема „Текстоцентризм в лингво-литературното образование на студенти
педагози“

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“
в област на висше образование 1. Педагогически науки,
професионално направление 1.2. Педагогика

Автор на дисертационния труд: *Десислава Илчева Сидерова*
Научен ръководител: проф. д.н. *Таня Иванова Борисова*

Рецензията е възложена по решение на Научното жури, определено със заповед № 294 от 01.02.2024 г. на Ректора на Тракийския университет – Стара Загора. Всички изисквания по процедурата са спазени. Изискуемите от ЗРАСРБ и ППЗРАСРБ документи са представени в задължителния срок.

1. Общо представяне на докторанта

Десислава Илчева Сидерова е родена на 22.05.1975 г. в град Стара Загора. През 1999 г. завършва българска филология във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ (образователно-квалификационна степен „магистър“, професионална квалификация „филолог, учител“). През периода 2000 – 2004 г. се обучава по специалността „Застраховане и социално дело“ в Стопанска академия „Димитър Апостолов Ценов“, гр. Свищов и придобива образователно-квалификационна степен „магистър“ в съответната област. В периода 2008 – 2009 г. получава допълнителна професионална квалификация „Интеркултурно образование“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград.

Професионално се реализира като учител по български език и литература в средни училища в Стара Загора. От 2005 г. и към настоящия момент е асистент по методика на обучението по български език и литература в катедра „Предучилищна и начална педагогика“ към Педагогически факултет на Тракийския университет – Стара Загора.

Съавтор е на колективна монография „Компетентностен подход в обучението на студенти от педагогически специалности“. Съставител е на задачи по български език за кандидатстудентски изпити. Десислава Сидерова е взела участие в работата на 22 проекта, съответно – 4 национални и 18 университетски.

Със Заповед № 4382/06.12.2023 г. Десислава Сидерова е зачислена за докторант в самостоятелна форма на обучение в област на висше образование 1 Педагогически науки,

професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Теория на възпитанието и дидактика“ към катедра „Педагогически и социални науки“, считано от 04.12.2023 г. Научен ръководител е проф. д.н. Тая Борисова.

2. Актуалност и значимост на разработения в дисертационния труд проблем

От дисертант Десислава Сидерова е предложена актуална и значима текстоцентрична образователна концепция, обосноваваща връзката текстоцентризъм – антропоцентризъм и значимостта на комуникативния подход към текста при обучението по български език и литература по посока на придобиване на ключовата комуникативна компетентност от индивида. Дисертационният труд, върху основата на субординация на концептуални идеи и инструментариум за изследване, обосновава значимостта на текстоцентричното образование при подготовката и на начални учители. По линията *целполагане – действеност – резултатност* е експлицирана значимостта на текстово концентрираното образуване в два аспекта – като процес на овладяване на текстова дидактическа компетентност и като постигната резултатност от този процес.

3. Характеристика и оценка на съдържанието на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем 177 страници, от които 154 са основен текст, 23 страници – приложения. Научният апарат съдържа общо 125 източника (116 – на кирилица; 9 – на латиница), релевантни на избраната тема, сравнително пълноценно използвани в текста на докторанта. Изследваният проблем е проучен и в нормативен контекст (цитираните нормативни документи са 6 на брой). Вербалният текст е подкрепен от 23 визуализиращи елемента (15 таблици и 8 фигури). В структурно отношение изследването на Десислава Сидерова включва увод, три глави, заключение, библиография, три приложения.

Уводната част на труда представя мотивите за интереса към темата, основните структурни компоненти на дисертационния труд; извежда задачите на изследователската процедура; посочва обекта, целта, хипотезата на изследването. Тази част се отличава с известна многословност, затрудняваща пълноценното осмисляне на ключовите акценти в теоретичния и прагматичния план на дисертационния труд.

Първа глава „Теоретична рамка на текстоцентричността в лингво-литературното образование – от тенденция за лингводидактическа *интеграция* към потенциал за *трансверсалност* в образованието“ съотнася значими за дефинирането на текстоцентризма понятия: текст, система и структура, дискурс, семиотичност, интенционалност, тематична единност, комуникативна функция и други. Представени са различни гледни точки, коректно цитирани в текста в контекста на лингвистичната и литературната, текстовата и дискурсна феноменология. Дейността модел в образователното пространство – разчетен като път към интерпретиране на текстовата феноменология – е експлициран като дейности и етапи за планиране и реализиране на текстове по посока развитие на продуктивно-синтетични умения чрез различни текстови действия (инвентивни, диспозитивни, елокутивни). Обоснована е значимостта на рефлексивния тип учебни задачи при „проследяване на сполуките и несполуките в процеса по материализация на замисъла с привличането на езикови средства“ (с. 30).

Предимство на труда е експлицираната персонална гледна точка на дисертанта относно недостатъци в работата по български език и литература в начален образователен етап: непоследователно мотивиране за речева дейност, непълно формиране на умения за ориентиране в условията на общуване, недостатъчна експлицираност на терминологични понятия за текста, неизясненост на факултативността/задължителността на конструкти/части в текстовата структура и други. Осмислени са различни практически идеи за текстопродуктивна дейност, активирана от потребността на детето/ученика от начален образователен етап да комуникира; накратко са представени варианти на моделиране на текст, водещи до осъзнатост на комуникативната интенция. Върху експликацията на различни гледни точки е обобщена фундаменталността и трансверсалността на комуникативната компетентност на обучаваните; ролята на тази компетентност в процесите на изграждане на професионалната компетентност на бъдещите учители. Рационални и значими са представените идеи за съотнасяне на комуникативната компетентност с умения за създаване, възприемане и разчитане на текстове; с продуктивността на текстовия прочит по отношение на попълване на „бели полета“ върху основата на развиване на социалния опит и личностните нагласи на реципиента. Обоснована е значимостта на мотивацията, целите като предпоставка за разгръщане на първоначалната интенция във външна реч – текст; изведена е необходимостта от работа по постигане на експлицираните в учебните програми цели върху основата на изграждане на дидактически ситуации, близки до комуникативната практика; аргументирано е обвързването на комуникативността в обучението по български език и литература с прагматично осъзнатата значимост на действителното придвижване по линията „цел (интенция, адекватна на ситуацията) – съдържание – метод (път за постигане – чрез приложена овладяна комуникативна стратегия) – резултат (постигнато комуникативно намерение)“ (с. 43).

Три са ключовите параметъра при извеждане на феномена *текстоцентризъм*: текстът като продукт на речевата дейност, текстът като резултат от образователния процес, текстът като средство за комуникативно ориентирано обучение. Текстоцентризмът е осмислен и в лингво-литературния дидактически дискурс. На базата на представяне на основните съдържателни моменти в обучението за текст в параграф 1.3. е обоснована значимостта на вътрешнопредметните взаимодействия в рамките на единния учебен предмет български език и литература; логиката на перманентното и последователно включване на текста в учебното съдържание за постигане на лингво-когнитивни и лингво-прагматически цели. Достоянство на разработката в тази част е не констативното представяне на ключови понятия от учебните програми, а обосноваването на собствено мнение за недостатъчността, неяснотата и нееднозначността на теоретичните концепти в алтернативните учебници по български език и литература за начален образователен етап.

Всеки от структурните компоненти на първа глава завършва с отговарящи на съдържателния план на изложението обобщения, в които значимостта на текстоцентричната подготовка е съотнесена с различни обучителни модели и форми (работа в дигитална среда, съвместно преподаване, рефлексия и други). Комуникативната компетентност е осмислена като глобална цел на обучението по български език и литература и интегративна субкомпетентност, постижима в рамките на единния учебен

предмет български език и литература върху принципите на усвояване на комуникативни стратегии (като инвариантни характеристики) и комуникативни тактики (като вариативен опит), функционално приложими във вариативни условия. Обобщена е значимостта на текста в лингво-литературния образователен дискурс чрез функционалността му като продукт, цел, резултат, средство. Ценностен заряд носят и идеите относно релацията в дихотомията, „*текстоцентризмът – антропоцентризм* като метаезиково интегративно поле за изява на професионална компетентност на бъдещи учители“, като стъпване „върху разбирането относно *интегративните функции на комуникативната компетентност в обучението по български език и литература в началните класове*“ (с. 61).

От известно прецизиране се нуждае графичната обособеност на компонентите в трети подраздел на първа глава (с. 45 – 54).

Втора глава „Дескрипция на изследване относно текстоцентричността в образованието на студенти – бъдещи начални учители“ описва основите на изследователската процедура: контингента на проучване (студентите от бакалавърски програми от специалностите „Предучилищна и начална училищна педагогика“ (ПНУП), „Начална училищна педагогика с чужд език“ (НУПЧЕ) в Тракийския университет – Стара Загора); времеви обхват на изследването (2015 – 2023 г.); логиката на етапите му (предварителен, основен, заключителен); използваните в изследването методи (анализиране, контент-анализ, експериментиране, педагогическо наблюдение, тестиране, анкетиране, моделиране, статистически методи). За широта на погледа говорят изведените глобални текстоцентрични стратегии за университетска подготовка на бъдещи учители, съответно: първа стратегия – съотнесена с анализиране на учебно съдържание, втора стратегия – предполагаща интегриране на учебно съдържание. Коректно представени са и критериите за изследване на първата стратегия, съотнесени с равнищата на фактическо, концептуално, процедурно и метакогнитивно познание.

След изведените във втора глава концепти логично следват изводи относно осмислеността на функционалната връзка съдържание – контекст – форма в триадата лингвистична теория – литературоведска теория – речева практика. Потърсена е аналогичност при функционалното използване на синтетичните задачи и за езиковото, и за литературното обучение; представени са насоки за работа със синтетични задачи по посока развитие на езикова компетентност, условия за изграждане на задачи с комплексен характер при панел Б и т.н. Подробно обосноваването в теоретичен план експериментална дейност не дава обаче ясна представа за конкретните модели на задачи, които са осъществявани от студентите; за критериите, по които се отчита резултатността им (евентуален напредък).

Трите панела на експерименталната дейност (в аудиторна среда, в дигитална среда и в реална работна среда) показват желанието на дисертанта да обхване и изследва многоаспектно избрания проблем. Достойнство на изследователската процедура е приложеният рефлексивен инструмент за проучване на мнението на бъдещите учители в „тренинг – максимално симулиращ педагогическата практика в реална работна среда“ (с. 90). Не става обаче съвсем ясно към какво е насочена рефлексивността – към изводи за уменията на студента да работи в дигитална среда с ученици или към изводи относно значимостта на системно осъществявана дигитална работа при университетската подготовка на бъдещи начални учители. Рационална е идеята да се изследва качеството на

работа в реална работна среда по време на стажантската практика, но от описаното не става ясно върху основата на какви конкретни критерии и показатели ще бъде отчетена точно текстоцентричната насоченост на „практикуването на учителска дейност“. Неясна в известен смисъл остава съотнесеността на изведените три принципа при оценката на подготвените проекти за уроци (комплексност, доминанта (комуникация чрез текст) и концептуализация) с теоретичните постановки за съдържателната, технологичната и функционалната значимост на текстоцентризма, изведени в първа глава. Графично експлицираният проект на урок в начален етап на основна образователна степен (фигура № 4, с. 111) не дава яснота относно задължителността/неналожителността на използване на еднакви или различни текстове в трите компонента (въвеждащ, основен, заключителен) на урока и кои модели на йерархизация на задачите по сложност за рецепция и продукция на текст са изведени в този модел като индикатори на добрата текстоцентрична технология.

За осъзната отговорност на университетския преподавател говорят идеите за работа по втората текстоцентрична стратегия – интегриране на учебно съдържание – чрез създаване на синтетични задачи и осмисляне на този тип задачи в лингво-литературния училищен дискурс. Рационално звено съдържа действият подход на експерименталния етап, свързан с използването на рефлексивен инструментариум за самооценка, конфериране по изведени 10 семантични полета. Същевременно тези полета будят известно възмущение, ако трябва да бъдат осмислени изцяло в контекста на темата за текстоцентричността, защото много от тях не са в пряка еквивалентност с нея.

Неясно остава и на базата на какви критерии се стига до оценка на стажанта по отношение на подготвеността му за текстоцентрична образователна дейност в училище, кои са пресечните точки за съотнасяне на резултатността от оценката и самооценката на стажант-учителя (таблица № 12 и таблица № 13, с. 121 и с. 122). Известна неяснота се открива по отношение на технологичните модели (тестови задачи – втора колона на таблица № 5, с. 69 – 70), представящи тестовите задачи за установяване на процедурното и метакогнитивното познание; неяснота се забелязва и по отношение на текстовете, които се използват за установяване на съответния тип познание (какви са предпочитаните текстове – ученически текстове, текстове от учебници, текстове от дидактическа или методическа литература и др. под.).

Изведената като новост от дисертанта насока на работа – използване на синтетични упражнения при университетската подготовка на студенти за учители – показва незапознатост с налични и вече описани подобни модели на работа в научната литература в България или нежелание да бъде признат споделяният до момента университетски преподавателски опит в тази насока.

Трета глава липсва в изложението, но присъства в съдържанието със заглавието на представената в основния текст четвърта глава „Текстоцентричен дидактически модел – сфера на взаимовлияние и взаимодействие“. В съдържанието на труда, при представянето на тази глава, са допуснати грешки и при техническото обособяване на подчастите, и при самото им изписване. В тази глава текстът е осмислен като посредник в дидактическото и методическото познание на студентите, бъдещи учители. Актуализиран е потенциалът му за осигуряване на интеграция и трансценденталност за преобразувания в образователното поле по посока на взаимопроникване и взаимовлияване на когнитивни области.

Очертани са перспективите на образователна дейност, основани на текстоцентрична обучителна парадигма с ключови аспекти *комплексност, синтезност, холистичност*. Експлицирани са краткосрочните и дългосрочните цели при формирането на професионалната педагогическа компетентност на студентите – бъдещи начални учители – текстовата дидактическа компетентност (разчетена като конгломерат от специфични текстоцентрични стратегии). Направен е опит за концептуализация на текстоцентричния дидактически модел чрез три типа аргументация: семиотична аргументация, стратегийна аргументация, технологична аргументация на извършеното моделиране. Неясни и непълни остават позициите при семиотичната аргументация. Стратегийната аргументация е целесъобразно обвързана с усвояване на модели на преподаване и реализиране на модели на учене. При концептуализация чрез технологична аргументация на модела текстоцентризмът като водещ подход в дисертационното изследване е осмислен в три плана – текстоцентризмът като процес, текстоцентризмът като система, текстоцентризмът като резултат от дейността. Графично проектирана е значимостта на модела, концептуализиран чрез различни подходи (лингвистичен, литературоведчески, семиотичен, семантичен, компетентностен, конструктивистки) и разгърнат чрез четири компонента целеполагане, технология, резултат, рефлексия с оглед фокусираността им върху четирите типа познание – фактическо, концептуално, процедурно, метакогнитивно (с. 133 – 134). Научно издържано е обобщен комплексът от ядра от умения, придобивани съобразно спецификата на образователната среда, съответно: университетска среда – умения за анализиране, преобразуване и интегриране на учебно съдържание; дигитална среда – умения за анализиране, реализиране и оценяване на симулационна педагогическа форма; реална работна среда – умения за анализиране, реализиране и оценяване на форма на педагогическо взаимодействие (с. 136).

Дисертационният труд завършва със заключение, извеждащо обобщения, които произтичат от теоретичните проучвания, от проведения експеримент, получените резултати и тяхната интерпретация. Изводите адекватно отразяват същността на съдържанието и концептуалния план, заложен в дисертацията.

4. Оценка на резултатите и приносите на дисертационния труд за науката и практиката

Като приносни моменти на дисертационното изследване могат да бъдат открити:

- Значимостта и аргументираността на текстоцентричен обучителен модел на бъдещи педагози, осмислен в контекста на нормативно подкрепена динамична образователна политика за „образование през целия живот“ (като алтернатива на статичен модел „образование за цял живот“).

- Разчетеността на резултатността на модела в контекста на краткосрочни и дългосрочни цели, ключово съотносими с придобиване на текстова дидактическа компетентност, експлицирана като конгломерат от специфични текстоцентрични образователни стратегии, приложими във вариативна образователна среда.

- Експлицираната актуалност и значимост на темата за статута и функционалността на текста не само в училищното, а и в университетското образование, свързано с подготовката на бъдещи учители. Логичното и концептуално издържано представяне на идеите за функционалността и важността на текстоцентризма и в училищното, и в

университетското образование.

- Значимостта на подхода, осмислен не само в контекста на съдържателните акценти на разделно предметното университетско образование на педагози, а и в динамичната образователна дейност по междудисциплинарна интеграция.

- Обоснованата функционалност, значимост и пресечност в дихотомията текстоцентризъм (ниво учебно съдържание) и антропоцентризъм (ниво технологична реализация на педагогическото взаимодействие) в процесите на социализация на личността в образователния дискурс.

- Идеята за предполагаемата от трансверсалността на текста интердисциплинарност на обучението по български език и литература в контекста на обвързване на усвояването на прагматична основа на понятията *текст – общуване – култура*.

- Обобщаването на образователната ресурсност на работата с различни текстове (от художествен и нехудожествен тип) и разнообразни технологични модели (за създаване на синтетични упражнения, коментар на функционалността на упражнения и текстове, саморефлексивни проекции и други) и апробация на идеите в аудиторна, дигитална и реална работна среда.

- Коректното извеждане в теоретичната част на различни научни гледни точки и нормативното им цитиране.

5. Оценка на автореферата и публикациите

Авторефератът към дисертационния труд е оформен съгласно изискванията и отразява целите, задачите, използваните методи, резултатите, направените изводи и обобщения, както и научните приноси. Двете публикации на докторанта (глава от колективна монография и статия) са свързани с темата на дисертационния труд.

6. Критически бележки и препоръки

Дисертационният труд би спечелил, ако се обърне внимание на допуснатите дефицити и се редактира по посока на отстраняването им. Критическите ми бележки в духа на добронамереността и градивността се отнасят до:

- Преобладаващо теоретично представяне на модела за практическа текстоцентрична подготовка на студентите за придобиване на текстова дидактическа компетентност. Непредставеност на реални доказателства за конкретно реализирана от студентите дейност по предложените в приложенията модели на работа по време на експеримента.

- Неизведеност в пълнота на функционалността и прагматичността при осъществяване на технологичната работа в училищното образование върху текст в контекста на единството български език и литература и по посока формиране на комуникативна компетентност.

- Недостатъчна разгърнатост на съдържателната и технологичната обосновааност на аспектите на текстоцентризма при академичната подготовка на бъдещи начални учители.

- Създадено впечатление за незапознатост с апробирани вече в университетската практика по подготовка на бъдещи учители в България модели,

извеждащи текста като стратегически ресурс. Неексплицираност на персонална научна гледна точка относно позитивите/дефицитите на подобни работещи вече практики.

- Стилно-езикова еквилибристика и фреквентна наситеност на текста с терминология; тенденциозна дидактичност на научния изказ, ненужна повторителност на еднотипни идеи и констатации в различни позиции на текста, които водят до загуба на ясна логика и пълноценна разчетимост на посланията в определени участъци от текста.

- Терминологична и стилно-езикова непрецизност на участъци от текста (могат да бъдат премислени изрази като: „текстът като канава на речевите действия“ (с. 42); „текстоцентричното обучение – среща на водещите цели“ (с. 47), „осигурява концептуализиране към важните концепти“ (с. 110), „текстоцентризмът се явява функция на приложението на овладяването“ (с. 123) и др.

- Изчистване на архитектуроничната подредба на теста. Факт е разминаването между представеното в съдържанието и основното тяло на труда (в съдържанието е записана трета глава с подточки на четвърта; в основния текст – вписана четвърта глава, а липсва трета)

- Наличие на книжовно-езикови и стилнови дефицити: правописни и технически грешки (с. 113, 121, 127, 138 и др.); граматически грешки – при членуване на имената, синтактично съгласуване, употреба на глаголни времена и др. (с. 11, 13, 21, 27, 43, 47, 48, 49, 51, 52, 55, 56, 76, 103, 112, 123, 125 и др.); пунктуационни грешки (с. 4, 34, 45, 54 и др.).

- Липса на едномоделност при представяне на нормативни документи (с. 12, 13, 154).

- Налични в текста на трета глава препратки към фигури, таблици и класове без посочване на конкретна цифра или номер.

Предоставените критични бележки е целесъобразно да бъдат разчетени в контекста на градивността и желанието ми като рецензент, съветващ при публикуването си материалът да излезе в най-добрата си форма. Тези бележки не омаловажават значимостта и функционалността на предложените и апробирани научни идеи.

7. Заключение

Представените документи за придобиване на научната и образователна степен „доктор“ отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото приложение и Правилника за развитие на академичния състав в Тракийския университет – Стара Загора. Дисертационният труд на тема „Текстоцентризмът в лингво-литературното образование на студенти педагози“ е полезен и необходим. Съдържанието, структурата и приносите на дисертационния труд отговарят на изискванията за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, свидетелство са за коректността на автора. Затова, като давам положителната си оценка, предлагам на уважаемото жури да присъди на Десислава Илчева Сидерова образователната и научна степен „доктор“ в областта на висшето образование: 1. Педагогически науки, по професионалното направление 1.2. Педагогика.

REVIEW

by Prof. Snezhanka Dobрева Georgieva, DSc

University of Shumen "Bishop Konstantin Preslavski", Faculty of Education,
Department of Pedagogy and Educational Management

about a dissertation

on the topic "Textocentrism in the linguistic-literary education of student teachers"

for the acquisition of the educational and scientific degree "doctor"

**in the field of higher education 1. Pedagogical sciences,
professional direction 1.2. Pedagogy**

Author of the dissertation: *Desislava Ilcheva Siderova*

Supervisor: *Prof. Tania Ivanova Borisova, DSc*

The review was assigned by decision of the Scientific Jury, determined by order No. 294 of 01.02.2024 of the Rector of the Trakia University – Stara Zagora. All the requirements of the procedure have been met. The documents required by Law on the Development of Academic Staff in the Republic of Bulgaria and the Regulations for the Implementation of the Law on the Development of Academic Staff in the Republic of Bulgaria have been submitted within the mandatory period.

1. General presentation of the PhD student

Desislava Ilcheva Siderova was born on 22.05.1975 in the city of Stara Zagora. In 1999, he graduated in Bulgarian philology at the University of Veliko Tarnovo "St. St. Cyril and Methodius" (educational and qualification degree "master", professional qualification "philologist, teacher"). During the period 2000 –2004, he was trained in the specialty "Insurance and Social Affairs" at the "Dimitar Apostolov Tsenov" Academy of Economics, Svishtov, and obtained an educational and qualification degree "Master" in the relevant field. In the period 2008 – 2009, he received an additional professional qualification "Intercultural Education" at the South-West University Neofit Rilski.

He works professionally as a teacher of Bulgarian language and literature in secondary schools in Stara Zagora. From 2005 to the present, he has been an assistant in teaching methodology in

Bulgarian language and literature in the department of Preschool and Primary Pedagogy at the Faculty of Education of the Trakia University – Stara Zagora.

He is the co-author of a collective monograph "Competency approach in teaching students of pedagogical specialties". Compiler of assignments in Bulgarian for candidate student exams. Desislava Siderova took part in the work of 22 projects, respectively – 4 national and 18 university.

By Order No. 4382/06.12.2023, Desislava Siderova was enrolled as a doctoral student in an independent form of study in the field of higher education 1. Pedagogical Sciences, professional direction 1.2. Pedagogy, doctoral program "Theory of Education and Didactics" at the Department of "Pedagogical and Social Sciences", as of 04.12.2023. The supervisor is Prof. Tania Borisova, DSc.

2. Relevance and significance of the problem developed in the dissertation

Dissertator Desislava Siderova has proposed an up-to-date and significant text-centric educational concept, substantiating the relationship between text-centrism and anthropocentrism and the importance of the communicative approach to the text in the teaching of Bulgarian language and literature in the direction of the acquisition of the key communicative competence by the individual. The dissertation, based on the subordination of conceptual ideas and research tools, substantiates the importance of text-centered education in the preparation of elementary teachers. Along the *linegoal setting – effectiveness – effectiveness* the significance of the text-concentrated entity is explained in two aspects – as a process of mastering text didactic competence and as the achieved effectiveness of this process.

3. Characterization and evaluation of the content of the dissertation work

The dissertation has a volume of 177 pages, of which 154 are main text, 23 pages – appendices. The scientific apparatus contains a total of 125 sources (116 – in Cyrillic; 9 – in Latin), relevant to the chosen topic, relatively fully used in the doctoral student's text. The investigated problem is also studied in a normative context (the cited normative documents are 6 in number). The verbal text is supported by 23 visual elements (15 tables and 8 figures). Structurally, Desislava Siderova's research includes an introduction, three chapters, a conclusion, a bibliography, and three appendices.

The introductory part of the work presents the reasons for the interest in the topic, the main structural components of the dissertation work; derives the tasks of the research procedure; indicates the object, purpose, hypothesis of the research. This part is distinguished by a certain verbosity, making it difficult to fully comprehend the key emphases in the theoretical and pragmatic plan of the dissertation work.

First chapter "Theoretical framework of text-centricity in linguistic-literary education – from a tendency for *linguodidactic integration* to potential for *transversality* in education" relates concepts significant for the definition of textcentrism: text, system and structure, discourse, semiotics, intentionality, thematic unity, communicative function and others. Different points of view are

presented, correctly cited in the text in the context of linguistic and literary, textual and discourse phenomenology. The activity model in the educational space – understood as a path to interpreting textual phenomenology - is explained as activities and stages for planning and realizing texts in the direction of developing productive-synthetic skills through various textual actions (inventive, dispositive, eloquent). The importance of the reflexive type of learning tasks in "tracking the successes and failures in the process of materializing the idea with the attraction of linguistic means" is substantiated (p. 30).

An advantage of the work is the explained personal point of view of the dissertation student regarding shortcomings in the work on Bulgarian language and literature in the primary educational stage: inconsistent motivation for speech activity, incomplete formation of skills for orientation in the conditions of communication, insufficient explanation of terminological concepts for the text, lack of clarity of the optionality/obligation of constructs/parts in the text structure and others. Various practical ideas for text-productive activity, activated by the need of the child/student from the primary educational stage to communicate, have been devised; variants of text modeling leading to awareness of the communicative intention are briefly presented. The fundamentality and transversality of the students' communicative competence is summarized on the explanation of different points of view; the role of this competence in the processes of building the professional competence of future teachers. The presented ideas for relating communicative competence to skills for creating, perceiving and reading texts are rational and significant; with the productivity of text reading in terms of filling in "white fields" on the basis of developing the recipient's social experience and personal attitudes. The importance of motivation, goals as a prerequisite for unfolding the initial intention in external speech – text is substantiated; the need to work on achieving the goals explained in the curricula on the basis of building didactic situations close to communicative practice is brought out; the linking of communicativeness in the teaching of Bulgarian language and literature with the pragmatically realized importance of the actual movement along the line "goal (intention, adequate to the situation) – content – method (path to achievement – through an applied mastered communicative strategy) – result (achieved communicatively) is argued intention)" (p. 43).

There are three key parameters in deriving the phenomenon *textocentrism*: the text as a product of speech activity, the text as a result of the educational process, the text as a means of communicatively oriented learning. Textocentrism is also understood in the linguistic-literary didactic discourse. Based on the presentation of the main content points in text training in paragraph 1.3. the significance of intra-subject interactions within the single subject of Bulgarian language and literature is substantiated; the logic of the permanent and consistent inclusion of the text in the learning content to achieve lingu-cognitive and lingu-pragmatic goals. The merit of the development in this part is not the conclusive presentation of key concepts from the curricula, but the substantiation of one's own opinion about the insufficiency, ambiguity and ambiguity of the theoretical concepts in the alternative textbooks on Bulgarian language and literature for the primary educational stage.

Each of the structural components of the first chapter ends with summaries corresponding to the content plan of the exhibition, in which the importance of text-centric preparation is correlated with different educational models and forms (working in a digital environment, joint teaching,

reflection and others). Communicative competence is conceived as a global goal of learning Bulgarian language and literature and an integrative sub-competence, achievable within the framework of the single subject of Bulgarian language and literature on the principles of mastering communicative strategies (as invariant characteristics) and communicative tactics (as variable experience), functionally applicable in variable conditions. The significance of the text in the linguistic-literary educational discourse is summarized through its functionality as a product, goal, result, means. The ideas about the relationship in the dichotomy also carry a value charge, "*textocentrism – anthropocentrism* as a metalinguistic integrative field for the expression of professional competence of future teachers", as stepping "on the understanding about *integrative functions of communicative competence in the teaching of Bulgarian language and literature in primary grades*" (p. 61).

The graphic separation of the components in the third subsection of the first chapter (pp. 45 – 54) needs some clarification.

Chapter Two "Description of research on text-centricity in the education of students - future primary teachers" describes the basics of the research procedure: the research contingent (students from bachelor's programs in the specialties "Preschool and Primary School Pedagogy" (PNUP), "Primary School Pedagogy with a Foreign Language" (PSPFL) at the Trakia University – Stara Zagora); the time frame of the study (2015 – 2023); the logic of its stages (preliminary, main, final); the methods used in the research (analysis, content analysis, experimentation, pedagogical observation, testing, surveying, modeling, statistical methods). The global text-centric strategies for the university preparation of future teachers speak for the breadth of the view, respectively: first strategy – related to analyzing learning content, second strategy – implying integration of learning content. The criteria for the study of the first strategy, correlated with the levels of factual, conceptual, procedural and metacognitive knowledge, are also correctly presented.

After the concepts presented in the second chapter, logically follow conclusions regarding the meaningfulness of the functional connection content – context – form in the triad linguistic theory – literary theory – speech practice. An analogy was sought in the functional use of synthetic tasks for both linguistic and literary learning; guidelines for working with synthetic tasks in the direction of language competence development, conditions for building tasks of a complex nature in panel B, etc. are presented. However, the detailed theoretically grounded experimental activity does not give a clear idea of the specific models of tasks that are carried out by the students; about the criteria by which their effectiveness is reported (possible progress).

The three panels of the experimental activity (in a classroom environment, in a digital environment and in a real work environment) show the desire of the dissertation to cover and explore the multifaceted problem chosen. A merit of the research procedure is the applied reflexive tool for researching the opinion of future teachers in "training – maximally simulating pedagogical practice in a real working environment" (p. 90). However, it is not entirely clear what the reflexivity is aimed at - to conclusions about the student's skills to work in a digital environment with students or to conclusions about the importance of systematically implemented digital work in the university training of future elementary teachers. It is a rational idea to examine the quality of work in a real work environment during internship practice, but from

what has been described it is not clear on the basis of what specific criteria and indicators the text-centric focus of "practicing teaching activity" will be accurately taken into account. In a certain sense, the correlation of the three principles derived in the evaluation of the prepared projects for lessons (complexity, dominant (communication through text) and conceptualization) with the theoretical propositions about the content, technological and functional significance of text-centrism, derived in the first chapter, remains unclear. The graphically explained project of a lesson at the initial stage of basic education (figure No. 4, p. 111) does not provide clarity about the mandatory/non-mandatory use of the same or different texts in the three components (introductory, basic, concluding) of the lesson and which models of a hierarchy of tasks in complexity for text reception and production are inferred in this model as indicators of good text-centric technology.

The ideas of working on the second text-centric strategy – integration of learning content – by creating synthetic tasks and making sense of this type of tasks in the linguistic-literary school discourse speak of a conscious responsibility of the university teacher. A rational unit contains the effective approach of the experimental stage, related to the use of a reflective toolkit for self-assessment, conferring on 10 semantic fields. At the same time, these fields raise some objection if they are to be understood entirely in the context of the theme of text-centricity, because many of them are not in direct equivalence with it.

It remains unclear on the basis of what criteria the intern is evaluated in terms of his readiness for text-centric educational activity at school, what are the intersection points for correlating the effectiveness of the assessment and the self-evaluation of the intern-teacher (table no. 12 and table no. 13, p. 121 and p. 122). Some ambiguity is found regarding the technological models (test tasks – second column of table No. 5, p. 69 – 70), representing the test tasks for establishing procedural and metacognitive knowledge; ambiguity is also noticeable regarding the texts that are used to establish the relevant type of knowledge (what are the preferred texts – student texts, texts from textbooks, texts from didactic or methodical literature, etc. etc.).

The direction of work brought out by the dissertation as a novelty – the use of synthetic exercises in the university preparation of students for teachers – shows unfamiliarity with available and already described similar models of work in the scientific literature in Bulgaria or a reluctance to recognize the university teaching experience shared so far in this direction.

The third chapter is missing from the exposition, but is present in the content with the title of the fourth chapter presented in the main text "Textocentric didactic model – sphere of mutual influence and interaction". In the content of the work, in the presentation of this chapter, mistakes were made both in the technical separation of the subsections and in their writing itself. In this chapter, the text is interpreted as an intermediary in the didactic and methodical knowledge of students, future teachers. Its potential for ensuring integration and transcendence for transformations in the educational field in the direction of interpenetration and mutual influence of cognitive areas has been updated. The perspectives of educational activity based on a text-centric learning paradigm with key aspects are outlined *complexity, synthesis, holistic*. Explained are the short-term and long-term goals in the formation of the professional pedagogical competence of students – future primary teachers – the text didactic competence (considered as a conglomerate of specific text-centric strategies). An attempt was made to

conceptualize the text-centric didactic model through three types of argumentation: semiotic argumentation, strategic argumentation, technological argumentation of the performed modeling. The positions in semiotic argumentation remain unclear and incomplete. Strategic reasoning is appropriately linked to the acquisition of teaching models and the implementation of learning models. When conceptualizing through technological argumentation of the model, textocentrism as a leading approach in the dissertation research is understood in three plans – textocentrism as a process, textocentrism as a system, textocentrism as a result of the activity. The significance of the model is graphically projected, conceptualized through different approaches (linguistic, literary, semiotic, semantic, competence, constructivist) and deployed through four components goal-setting, technology, result, reflection in view of their focus on the four types of knowledge – factual, conceptual, procedural, metacognitive (pp. 133 – 134). The complex of cores of skills acquired in accordance with the specifics of the educational environment is summarized in a scientifically sound manner, respectively: university environment – skills for analyzing, transforming and integrating educational content; digital environment – skills to analyze, implement and evaluate a simulation pedagogical form; real work environment – skills for analyzing, implementing and evaluating a form of pedagogical interaction (p. 136).

The dissertation ends with a conclusion, drawing generalizations that arise from the theoretical studies, from the conducted experiment, the obtained results and their interpretation. The conclusions adequately reflect the essence of the content and conceptual plan laid down in the dissertation.

4. Evaluation of the results and contributions of the dissertation work for science and practice

The following can be highlighted as contributing points of the dissertation research:

- The significance and argumentation of a text-centric training model of future teachers, conceived in the context of a normatively supported dynamic education policy for "lifelong education" (as an alternative to a static model "lifelong education").
- The understanding of the effectiveness of the model in the context of short-term and long-term goals, key related to the acquisition of text didactic competence, explained as a conglomerate of specific text-centric educational strategies applicable in a variable educational environment.
- The actuality and significance of the topic about the status and functionality of the text is explained not only in school, but also in university education, related to the preparation of future teachers. A logical and conceptually sound presentation of ideas about the functionality and importance of text-centrism in both school and university education.
- The significance of the approach, conceived not only in the context of the substantive emphasis of the separately subject university education of pedagogues, but also in the dynamic educational activity of interdisciplinary integration.
- The justified functionality, significance and intersection in the dichotomy textocentrism (level of educational content) and anthropocentrism (level of technological implementation of pedagogical interaction) in the processes of socialization of the personality in the educational discourse.

- The idea of the interdisciplinarity of the teaching of Bulgarian language and literature, implied by the transversality of the text, in the context of binding the acquisition of concepts on a pragmatic basis *text – communication – culture*.
- Summarizing the educational resourcefulness of working with various texts (of artistic and non-artistic type) and various technological models (for creating synthetic exercises, commenting on the functionality of exercises and texts, self-reflective projections and others) and approbation of ideas in classroom, digital and real working environment.
- The correct presentation in the theoretical part of various scientific points of view and their normative citation.

5. Evaluation of the abstract and publications

The abstract for the dissertation work is formatted according to the requirements and reflects the goals, tasks, methods used, results, conclusions and summaries made, as well as scientific contributions. The two publications of the doctoral student (a chapter of a collective monograph and an article) are related to the topic of the dissertation.

6. Critical notes and recommendations

The thesis would benefit from addressing the admitted deficits and is edited in the direction of their removal. My critical remarks in the spirit of good faith and constructiveness refer to:

- Prevailing theoretical presentation of the model for practical text-centric preparation of students to acquire text didactic competence. Non-presentation of real evidence of the activity specifically realized by the students according to the work models proposed in the applications during the experiment.
- Inadequacy in the completeness of functionality and pragmatics when implementing technological work in school education on a text in the context of the unity of the Bulgarian language and literature and in the direction of forming communicative competence.
- Insufficient development of the content and technological validity of the aspects of text-centrism in the academic training of future primary teachers.
- An impression was created of unfamiliarity with models that have already been tested in the university practice of training future teachers in Bulgaria, bringing out the text as a strategic resource. Inexplicability of a personal scientific point of view about the positives/deficits of similar already working practices.
- Stylistic-linguistic equilibrium and frequent saturation of the text with terminology; tendentious didacticism of the scientific statement, unnecessary repetition of the same type of ideas and findings in different positions of the text, which lead to the loss of clear logic and full legibility of the messages in certain sections of the text.
- Terminological and stylistic-linguistic imprecision of sections of the text (expressions such as: "the text as a canvas of speech actions" (p. 42); "text-centered learning – a meeting of the leading goals" (p. 47), "provides conceptualization to the important

concepts" (p. 110), "text-centrism is a function of the application of mastery" (p. 123), etc.

- Clearing the test architecture. The discrepancy between what is presented in the table of contents and the main body of the work is a fact (the table of contents contains a third chapter with subpoints to the fourth; in the main text, a fourth chapter is entered, but the third is missing)
- Presence of literary-linguistic and stylistic deficits: spelling and technical errors (pp. 113, 121, 127, 138, etc.); grammatical errors – when naming names, syntactic agreement, use of verb tenses, etc. (pp. 11, 13, 21, 27, 43, 47, 48, 49, 51, 52, 55, 56, 76, 103, 112, 123, 125, etc.); punctuation errors (pp. 4, 34, 45, 54, etc.).
- Lack of uniformity in the presentation of regulatory documents (pp. 12, 13, 154).
- References to figures, tables and classes available in the text of the third chapter without reference to a specific figure or number.

The critical remarks provided should be read in the context of constructiveness and my desire as a reviewer to advise the material in its best form upon publication. These remarks do not detract from the significance and functionality of the proposed and tested scientific ideas.

7. **Conclusion**

The submitted documents for the acquisition of the scientific and educational degree "doctor" meet the requirements of the Law on the Development of the Academic Staff in the Republic of Bulgaria, the Rules for its Application and the Rules for the Development of the Academic Staff at the Trakia University – Stara Zagora. The dissertation on the topic "Textocentrism in the linguistic-literary education of student teachers" is useful and necessary. The content, structure and contributions of the dissertation work meet the requirements for the acquisition of the educational and scientific degree "doctor", they are evidence of the correctness of the author. Therefore, giving my positive assessment, I propose to the respected jury to award Desislava Ilcheva Siderova the educational and scientific degree "doctor" in the field of higher education:
1. Pedagogical sciences, in the professional field 1.2. Pedagogy.

11/02/2024

Prepared the review:

Shumen

(Prof. Snezhanka Dobрева Georgieva, DSc)